

Study of the language of detective works in sociographic and gender aspects

Gulnora NIYAZOVA¹ Laylo RAUPOVA²

Tashkent State University of Uzbek Language and Literature

ARTICLE INFO

Article history:

Received February 2021

Received in revised form

20 February 2021

Accepted 15 March 2021

Available online

5 April 2021

ABSTRACT

The article is about gender differences in the Uzbek language through the study of the language of Uzbek detective novels, methods and tools for determining the sociopragmatic and gender specifics of women's and men's speech.

2181-1415/© 2021 in Science LLC.

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

Keywords:

sociopragmatics, pragmatics,
gender linguistics, men's
speech, speech situation,
literary text, detective
stories, communication,
gender identity.

Детектив асарлар тилини социопрагматик ва гендер аспектларда ўрганиш

АННОТАЦИЯ

Мақола ўзбек детектив романлари тилини ўрганиш орқали ўзбек тилида гендер фарқланишлар, аёл ва эркаклар нутқининг социопрагматик ва гендер ўзига хосликларини аниқлашнинг усул ва воситаларига бағишиланган.

Калит сўзлар:

мақола ўзбек детектив
романлари тилини
ўрганиш орқали ўзбек
тилида гендер
фарқланишлар, аёл ва
эркаклар нутқининг
социопрагматик ва гендер
ўзига хосликларини
аниқлашнинг усул ва
воситаларига
бағишиланган.

¹ lecturer, Tashkent State University of Uzbek Language and Literature, Tashkent, Uzbekistan

² Doctor of Philological Sciences, Professor, Tashkent State University of Uzbek Language and Literature, Tashkent, Uzbekistan

Изучение языка детективных работ в социопрагматических и гендерных аспектах

АННОТАЦИЯ

Ключевые слова:
социопрагматика,
прагматика, гендер
тилшунослик, эркаклар
нұтқи, нұтқий вазият,
бадий матн, детектив
асарлар, мұлоқот, гендер
ўзига хослиқ.

Статья посвящена изучению языка узбекских детективных романов, гендерным различиям в узбекском языке, методам и инструментам определения социопрагматической и гендерной специфики женской и мужской речи.

Фанда детектив навистникнинг машҳур ижодкорлар номлари билан боғлиқ ўзига хос мактаблари мавжуд. Айтиш мумкинки, детектив адабиётнинг табиати, имконият ва чегаралари ҳамда уларнинг тил хусусиятлари ҳақида муҳим илмий хуносаларга келинган[1]. Хусусан, Л.Рувинский, А.Разин, Ф.Брентано, М.Майоров, Л.Столович, Е.Кухарева, М.Жуковский, Р.Пауелл, О.Дробницкий, Ж.Дефо каби хориж олимларнинг илмий изланишлари шулар жумласидандир[2,3,4,5,6,7,8,9,10]. Шунингдек, И.Мирзаев, Т.Шермуров, К.Турдиева, А.Улуғовларнинг ўзбек детектив асарлари мисолида, жумладан, Тоҳир Маликнинг “Шайтанат” асари ҳақидағи илмий мақолаларида[11], Ж.Хемилтон, Б.Жонс, К.Мессенджер, Э.Браун, Н.Б.Кирби, Ж.Вакарелло, М.Гуссоуларнинг “Чўқинтирган ота” романига бағишиланган тадқиқотларида[12, 13, 14, 15, 16, 17, 18] мазкур жанрга доир фикр-мұлоқазаларни кузатиш мүмкин. Мазкур тадқиқотлар йўналишдаги монографик иш намунаси сифатида Т.Ирисбоевнинг илмий изланишларини алоҳида қайд этиш мүмкин. “Ушбу тадқиқот ишида ўзбек детектив адабиётининг шаклланиш ва ривожланиш йўллари ёритилган бўлса[19], тадқиқотчи Ш.Сулаймонов томонидан ўзбек детектив насли генезиси ва табиати маҳсус тадқиқ этилган[20].

Қайд этилган қатор тадқиқотларга қарамасдан детектив асарларнинг ўзбек ва инглиз тилларида социопрагматик тамойиллари маҳсус текшириш обьекти сифатида талқин этилмаган.

Замонавий илм-фан, хусусан, тилшунослик, ҳодисаларни ўрганишга аниқ бир фанлараро ёндашувлари мавжудлиги билан ажralиб туради. Айрим далилларни тушунтиришда тегишли фанлардан олинган маълумотларни жалб қилиш зарурати антропоцентризм йўналишидаги илмий обьектларни кўриб чиқишида диққатнинг ўзгаришига боғлиқ бўлади. Илгари тадқиқотчиларнинг диққат-эътибори, асосан, тилнинг ички тузилиши билан боғлиқ масалаларга қаратилган бўлса, энди унинг коммуникатив ва нокоммуникатив мақсадларга эришиш учун кишиларнинг алоқа воситаси сифатида фаолият кўрсатиши, жамиятда ўзаро муносабатларини амалга ошириш масалалари биринчи ўринга чиқади.

Сўзловчи/тингловчи онгига таъсир этувчи ижтимоий меъёrlар ва стереотиплар ижтимоий ва маданий омилларни ҳисобга олишни ва шунга мос равишда уларнинг хатти-ҳаракатларини, жумладан, нутқни ҳақиқий мұлоқот вазиятида тузатишни ўз ичига олади. Замонавий тилшунослиқда шу тариқа тил ҳодисаларига когнитив-прагматик ва социопрагматик ёндашувларнинг кириб келиши фаоллашди. Бунга бир томондан, тил, алоқа воситаси ва иккинчи томондан, нотиқларининг ижтимоий онгининг ўзига хос хусусиятларидан келиб чиқадиган ҳодиса сифатида қаралмоқда.

Англашиладики, мутахассислар томонидан тўғри эътироф этилганидек, ўзбек тили ҳодисаларини “нутқ-лисон” тамойили асосида ўрганиш натижасида қўлга киритилган лисоний умумийликларнинг нутқий воқёланиши нафақат сатҳлар ҳамкорлиги нуқтаи назаридан, балки, нолисоний омиллар билан биргаликда тадқиқ қилиш, улардан шахснинг оқилона ва самарали фойдаланиш механизмларини ишлаб чиқиши прагматик лингвистиканинг асосий вазифаларидан биридир. Шундай қилиб, прагматика тилшуносликнинг янги амалий тармоғи сифатида тилнинг нутқий жараён, нутқий вазият, нутқ иштирокчилари га хос коммуникатив ният билан алоқадор муаммоларини ўрганувчи[21] соҳа сифатида шаклланмоқда.

Замонавий тилшуносликнинг экспанционизм – яъни бошқа фанларга, биринчи навбатда, гуманитар фанларга кириш ва тадқиқот обьекти ҳамда субъективининг кенгайиши, мураккаблашуви қаби муносабатнинг пайдо бўлишига олиб келди [Кубрякова 1995: 19-56]. Аввало, у ўша инсон илмларни таъкидлаш лозим, маъноси Бодуэн де Куртине томонидан ёзилган эди: “тилда ҳам психологияк, ҳам ижтимоий омиллар фаолият кўрсатганлиги туфайли психологияни тилшунослик учун ёрдамчи фанлар, сўнгра социологияни жамиятда кишиларнинг мулоқот фани, ижтимоий ҳаёт фани деб ҳисоблашимиз керак” [Бодуэн де Куртине 1963: 217]. Инсон биосоциал мавжудот бўлиб, туғилгандан бошлаб, уни бошқа тирик мавжудотлардан ажратиб турувчи маълум қобилиятларни шакллантиришга мойилликка эга. Бироқ, бу ўзига хос руҳий хусусиятларни шакллантириш фақат жамиятда, аввалги авлодлар томонидан яратилган маданиятни ўзлаштириш орқали амалга оширилиши мумкин. Бу жараён шахснинг ижтимоийлашуви деб аталади.

Ижтимоийлашувнинг кучли омили, эҳтимол мавжуд бўлганларнинг энг кучлиси тилдир [Сепир 1993: 231]. Тил – шахснинг бошқа одамлар билан мулоқот орқали ва унга мувофиқ муайян қарашлар, эътиқодлар, баҳолар ва ҳоказолар тизими орқали “ўзлаштирадиган” ижтимоий хотиранинг бир қисмидир. Одамлар катта гуруҳларга хос, бир бутун сифатида жамият, унинг ёдда шаклланади. Бу тизим шахснинг хулқ-атвори учун маълум бир асосни ташкил этади. Муайян одамлар онгида, у дунёning муайян шахсий модели ичига ўз тажрибасига мувофиқ ривожланади. Инсоннинг дунёдаги ижтимоий, маданий ва когнитив йўналишини белгилайдиган омиллардан бири жинсdir.

Халқ ҳаётидаги ўзига хосликларни кузатиш учун, энг аввало, шу халқнинг ўзига хос урф-одатлари тўғрисида тасаввурга эга бўлиш керак. Масалан, халқимизда шундай бир одат бор, бу одатга ҳозир ҳам кўп жойларда амал қилинади: эркак киши хотинига мурожаат қилганда уни тўнғич фарзандининг номи билан чақиради. Шу ҳолатни биз “Ўтган кунлар” асарида кузатдик: *Мен сизга айтиб қўяй, Кумуш,- деб турар экан, қутидор Офтоб ойимга, - бу кунга бир меҳмон айтган эдим.*(А.Қодирий “Ўтган кунлар”романи). Таҳлилга олинган мисолда коммуникантлар нутқидаги социал ментал хусусиятлар билан бирга коммуникантларнинг мулоқотдан мақсади, ҳолати, вазияти каби прагматик омиллар дискурсга сезиларли таъсир қиласди.

Мулоқот жараёнининг иштирокчилари: адресант (коммуникаторҳамда адресат (адресат)дир. Уларнинг маълум бир аниқ амалий аҳамиятли умумий мақсади бўлади. Адресатнинг алоқа-аралашув жараёнидан мақсади (интенцияси) нимадир хусусидаги ахборотни етказиш ва одамларнинг руҳиятига, ахлоқига таъсир этишдан иборат бўлса, адресатнинг мақсади тинглашдир. Уларнинг умумий мақсади фикр алмашишдан иборат бўлади. Коммуникантларнинг нутқий ҳолати, ўз навбатида, жинсий

тафовутларга кўра, маданий савиасига кўра, ижтимоий мавқига кўра, ёшига кўра, маълумотига кўра, мутахассислигига кўра, ижтимоий-маънавий дунёсига кўра фарқланса, диалогик дискурсдаги нутқий вазият ҳам турлича: кўчада, телефонда, уйда, автобус (машина)да ва ёзма нутқда кабижуда кўп омилларни ҳисобга олган ҳолда диалогик дискурснинг турли кўринишларини юзага келтиради.

Коммуникантларнинг ёшига кўра фарқланиши ҳам алоҳида-алоҳида жамиятлар сифатида қаралади. Ҳақиқатан ҳам, болалар билан катталар нутқи орасида анчагина тафовутлар мавжуд. Шуни алоҳида таъкидлаш керакки, 18-25 ёшдаги кишилар билан 30-50 ва ундан катта ёшдаги кишиларнинг нутқи анчагина фарқланади. Масалан, 18-25 ёшдаги кишилар нутқида жаргон, арго, вульгаризмлар, олинма сўзлар тез-тез қўлланилишининг гувоҳи бўламиз. Бошқа бир гуруҳ олимлар вульгаризмларга ғайриахлоқий сўзлар сифатида қараб, қуидаги фикрларни билдирадилар: «Ғайриахлоқий сўзлар ўз характеристига кўра сўкиш, ҳақорат ва қарғиш сўзларига бўлинади. Иккинчидан, улар эркаклар ёки аёллар нутқига хослиги билан ҳам фарқланиб қўлланади.

Кишилар мулоқоти жараёнида муайян тасвир мақсади билан ўзга тилга оид сўз ва иборалар қўлланиши қузатилади. Тилнинг луғат таркибига киритилмаган, фақатгина оғзаки нутқда мавжуд бўлган бундай чет сўзларидан бадиий нутқда коммуникант характери, социал мансублиги ва ички дунёси тасвирида ҳамда воқеа-ҳодисага хорижга хослик таъкидини бериш мақсадида ишлатилади. Шунингдек, воқеалар бўлиб ўтаётган ўринга ишора қилиш ёки нутқий вазият ва унда иштирок этаётганларнинг социал мансублиги ҳақида маълумот бериш истаги билан ҳам киритилиши мумкин. Бундай бирликлар **варваризм** (айрим адабиётларда **экзотизм**)лар деб юритилади.

Тилшуносликда вульгаризмлар деб аталувчи ҳақорат сўзларида ўта салбий муносабат, камситиш, менсимаслик, ҳақорат каби бир қатор ифода семалари жуда очиқ кўриниб турган бўлади. Бундай сўзлар кўпроқ номинатив маъноларига кўра эмас, айни шу коннотатив маъноларига кўра нутқда яшайди. Ҳақорат сўзлари бадиий асарларда, асосан, коммуникантлар нутқида ишлатилади. Лисоний таҳлил жараёнида бадиий асарга олиб кирилган вульгаризмларни қайси социал типнинг (жинси, ижтимоий табақаси, мавқеи, ёши кабилар) нутқида ишлатилаётганлигига қараб гуруҳлаш, қандай вазиятларда ва нима сабабдан қўлланилаётганлигини ҳамда уларнинг лексик-семантик таркиби, шевага хосланганлиги кабиларни аниқлаш лозим бўлади. Мисоллар:

– *Ҳей! Баққа туш, энагар!, Момо қо-олди... Юрагинг совудими, ҳароми? Энди яйлов кенг бўлди сенга! Боғда жавлон урасан, силкасал!* (Ш.Холмирзаев)

– *Аҳмоқ!* – деди кампир. – *Қаёқларда санқиб юргандинг?* (С.Аҳмад)

– *Нима, нима? Менгатилтегизди? Нималар дейди хотинталоқ?* (Чўлпон)

Ўткир Ҳошимовнинг прозаларидан аёл социал типи нутқига хос вульгаризмлар ҳам ўрин олган. Асардаги образлардан бири Зумраднинг нафрат-ғазаби қуидагича ифодаланади:

– *Нима бўлди ўзи, овсинжон?* – деди онам секингина.

– *Кеча мани шундоқ сўқди, шундоқ сўқди, йигиттина ўлгур!* – Келинойи икки қўли билан шарақлатиб сонига шапатилади. – *Онамни сўқди-я, бўйгинанг гўрда чиригур.*

– *Қўйинг, хафа бўлманг, - деб онам уни юпатишга уринди.*

– *Нимага хафа бўлмас эканман?* – Келинойи яна ҳам қаттиқроқ шанғиллай бошлади.

– Кечкүрун ўсма эзib қўювдим. Шу савил қуриб қолмасин, деб қошимга кўя қолувдим. Ҳа, мошкичири жиндак тагига олиб, қотиб кетибди. Шунгаям ота гўри, қозихонами? “Пардоз-андоз қилгандан кўра овқатингга қарасанг ўласанми!” дейди-я, гўрсўхта! Ҳа, пардоз қилсан, ўйнашимга қипманми, қирчинингдан қийилтур! Қирмоҳми, баломи, заҳрингга еявермайсанми, ергина юттур! Ҳаҳ, онамни сўккан тилларинг танглайингга ёпиштур! Тағин нима дейди, денг?! Айбни менга тўнкайди: тилинг бир қарич, дейди. Вой, тилимни гапирган тилларинг жодида қийма-қийма бўлсин-а. Елдек келиб, селдек олмаса асло розимасман!

– Кўйинг, овсинжон, - онам маъюс жилмайди. – Ошсиз уй бор, уришсиз уй йўқ.. Қарғаманг бечорани.

– Вой нега қарғамас эканман? Оғзи-бурнингдан лахта-лахта қонинг келгурни, нега қарғамас эканман?..

Ўзбек тилида шундай иборалар борки, улар фақат эркак социал типи нутқидагина учрайди. Жумладан, «бурнини ерга ишқамоқ», «бақбақангдан аканг», «дабдаласини чиқармоқ», «жағини эзib қўймоқ», «отимни бошқа қўяман», «қулинг ўргилсин», “ҳароми”, «юзимга туфланг» каби иборалар, асосан, эркаклар нутқида қўлланиши билан ўзига хослик касб этади. Масалан:

– Падарингга лаънат!-деди дадам секин, аммо таҳдиидли оҳангда.

– Кап-катта хотин увол қилиб ўтиранг. Билиб қўй нон кўр қиласди сени! – У шаҳд билан ўрнидан турди-да бир ҳатлаб супага чиқиб кетди (Ў.Хошимов. “Дунёning ишлари”)

Ўзбек эркак ва аёллар нутқининг лексик, фразеологик жиҳатдан хосланиши, айниқса, қарғиш ҳамда сўкишларда янада яқолроқ намоён бўлади.

Ўзбекларда қарғиш муаллифи асосан аёллардир. Улар жаҳллари чиққанда, кўпинча, қарғамай туролмайдилар. Болаларини, турмуш ўртоқларини, дўстию душманини эрмак учун бўлса ҳам, қарғайдилар: «жувонмарг бўлсин», «оғзидан қони келсин», «уйи куйсин», «сочи тахтада таралсин», «оти ўчсин», «жазосини худо берсин», «бири икки бўлмасин», «косаси оқармасин», «худодан топсин», «ўғил-қизининг хузурини кўрмасин», «тухуми қурисин» ва ҳ.казо:

Коммуникантларнинг аёл ёки эркак социал типига мансублиги мулокот жараёни учун аҳамиятлидир. Дарҳақиқат, аёл ёки эркак нафақат биологик ва физиологик жиҳатдан, балки уларнинг нутқи ҳам бир-биридан фарқланади.Ўзбек хотин-қизлари нутқига хос айланай, гиргиттон, ўргилай, қоқиндиқ каби сўзлар ижобий маъно нозиклигини ифодаловчи лексик воситалар саналади. Улар кўпроқ кекса аёллар томонидан қўлланади.Чунончи:

1. Қўшнилар аҳвол сўраса, уларниам, ўзиниам юпатади:

– Ҳа, энди кекалиқда, ўргилай, лекин онамнинг оёқ оғриғи фақат кекалиқдан эмас.

Инсоннинг жинси вазиятли рол эмас, балки унинг экзистенциал характеристикиси, айтиш мумкинки, шахснинг ажралмас қисмидир. Биз тасодифан “шахс” сўзини ишлатмадик. Инсон ижтимоийлашув жараёнида шахсга айланади ва жинс бу жараённинг хусусиятларини белгиловчи омиллардан биридир. Шундай қилиб, биологик хусусият – инсоннинг жинси ҳам ижтимоий оқибатларга олиб келади, бунинг учун замонавий фанда “gender” атамаси жорий этилган. Гендер тадқиқотлар кўрсатишича, эркаклар ва аёллар ўртасидаги фарқлар, хулқ, ва айниқса, нутқий ўзига хосликлар билан боғлиқ. Буни бадиий матнларда қаҳрамонлар нутқини таҳлил қилиш

орқали ҳам билиш мумкин. Жумладан, детектив асарларда эркак ва аёл қаҳрамонларнинг нутқида муаян ўзига хосликлар мавжуд. Масалан, Тоҳир Маликнинг “Шайтанат” романидаги шундай ўринлар мавжуд:*Аяси дадасининг қалин ёқали катта оғир палтосини кийиб олибди. Унинг назарида аяси палтонинг оғирлигидан қийналиб инқиллаётганга ўхшарди. Аяси танча олдида тўхтади. У турди. Аяси уни ўпид, йиғлади.*

– *Дадаси, танчанинг чўғини очиб қўйинг. Тойчоғингиз совқотибди,* – деди. Дадаси енганиб, кўрпанинг бир томонини кўтарди-да, кулини титиб, чўғни очди. Кейин чиқиб кетишиди.(Т.Малик.Шайтанат, 6-б.)

Матнда ажратиб кўрсатилган жумла аёл кишининг нутқи бўлиб, ўзбек аёлининг эрига мурожаати акс этган. Биринчидан бошқа халқлардан фарқли ўлароқ ўзбек аёли ўз турмуш ўртоғининг исмини айтиб чақирмайди. Қолаверса, доимо эрга ўзидан катталарда ҳатто эрининг яқинлари бўлмиш кичкина болаларгача сизлаб гапиради.(Келин бўли келгунча туғилган барча болаларни ҳам сизлайди. Ундан кейингиларини сенлаши мумкин). Бу ўринда “дадаси” ундалмаси ва кесимга қўшилиб келган шахс-сон қўшимчасининг кўплиги ўзбек тилида асосан аёллар нутқида учрайди.

Тил ва шахснинг ўзаро муносабати матн шаклида ҳаракат қиласи. Матн бир томондан, инсоннинг воқеликнинг маълум бир бўлагини акс эттиришга интилишини ва иккинчи томондан, ўз-ўзини ифодалашга интилишини амалга оширади.Бадиий матнлар умуминсоний ва миллий маданиятнинг бир қисмидир ва шунга кўра, ижтимоий муносабатлар, стереотиплар, қадриятлар тадқиқотчиси учун қимматли материалdir, бошқа томондан, бадиий матнлар жамиятнинг мавжуд модели, жумладан, гендер тузилиши ҳақида фикр юритадиган муайян ҳаётий материални ўз ичига олади, Ёзувчи ва аёллар ёзувчилари ёзган бадиий асарлар таҳлили еркак ва аёл нигоҳида “дунёни англаш” ва бу англаш хусусиятларини кашф этиш имконини беради.Яқин-яқингача бадиий адабиёт унда гендер омилининг намоён бўлиши нуқтаи назаридан таҳлил қилинмаган эди. Сўнгги ўн йилликларда аёллар ва эркакларнинг нутқи акс этган бадиий, публицистик ва илмий матнлар гендер нуқтаи назаридан ўрганиб чиқилмоқда.

Бадиий тилнинг гендер аспектида ўрганилиши гендерни лингвистик усуллар билан билиш учун жуда унумли ҳисобланади. Бадиий нутқда тилнинг ўз-ўзини ифодалаш функцияси каби вазифаси тўлиқроқ амалга ошади. Шундай қилиб, бадиий тил орқали матндаги оғзаки образлар, унинг яратувчисининг дунёқарashi очиб берилади, бу эса бошқа омиллар ва муаллиф гендери билан белгиланади.

Детектив романларда аёл ва эркак нутқини гендер фарқловчи турли лисоний воситалар мавжуд. Масалан, эркаклар нутқида учрайдиган айrim лисоний бирликлар борки улар аёллар мулоқотида қўлланмайди:

Ажаб, уйга қачон, ким билан қайтди екан?

“– Мен ҳазил ўйин деб ўйлабман...

– Қиморда ҳазил бўлмайди, эркак

– ...Тўлайман... фақат бугун эмас. Бир-икки йил ичida.

– Пулни-ку, тўларсан-а, хотининг-чи?Хотинингни ҳам тикворгансан-ку”.

Бу хирилдоқ овоз бошига гурзи бўлиб урилиб, сапчиб тушди. Беихтиёр:

– Ноила! — деб бақирди.

Маълумки, қимор ўйнаш фақат эркакларга хос бўлиб, айrim ғарб мамлакатларида бой аёлларгина баъзан қимор ўйнаши мумкин. Бу ўзбек аёллари учун эса тамоман ётдир. Шу ўринда айrim нутқий вазиятларда аёллар томонидан эрга

нисбатан “эркак” сўзи киноя, пичинг, ва мақташ маъноларида қўлланилади. Аммо эркакларнинг бошқа бир эр кишига шундай мурожаат қилиши бошқа бир услубий, прагматик маъно касб эътади. Бу ўринда қатъият, ғуур ва ваъдага вафо қилиш, бир сўзли бўлишга ундаш маъноси англашиб турибди.

Элчиннинг ўз хотинига исмини айтиб мурожаат қилиши аслида ўзбек менталитетига унчалик хос эмас, одатга кўра эр ҳам хотин ҳам бир-бирига агар фарзандлари бўлса, унинг исми билан бўлмаса, аёллар “Эй”, “Хой” каби мурожаат шаклларини қўллайди. Эркак кишилар эса, қўпинча “Ў” деб мурожаат қилади. “Шайтанат” романинг бош қаҳрамони Асадбек хотинига мурожаат қилганда аксарият ҳолларда исмини айтиб чақирмайди, унинг ўрнига ҳам бирор лисоний воситадан фойдаланмайди:

Асадбек ўзини қўлга олишга харакат қилди:

— Топилдими?

Манзура “ҳа” дегандай бош иргаб, йиғлаб юборди.

— Тирикми?

Асадбек нима учун бундай деб сўраганини ўзи ҳам билмади.

— Худогашуқр, тирик... — Манзурашундайдеблабинитишлади.

Шу сўз Асадбекка жонини қайтариб берди. Шарт ўрнидан туриб хотинига яқинлашди-да, уни икки елкасидан тутиб, силкиди:

— Унда нимага йиғлайсан, нимага ваҳима қиласан?(Т.Малик)

Ўзбек менталитетида эркак киши ўз аёлига сенлаб мурожаат қилиши одатга айланган. Аммо бу мажбурий эмас. Айримлар сизлаб ҳам мурожаат қилади. Асадбек эса, миллий менталитетга мос равища ўз аёли билан мулоқотга киришади. Эркаклар ўз аёлларига баландроқ оҳангда гапириши, баъзан сўкиниш ҳоллари ҳам учраб туради. Бу бадий асрларда ҳам қаҳрамонинг характеристини кўрсатиш учун қўлланади.

Манзура бошини эгиб, йиғлаб юборди. Асадбек, шу пайтгача хотинини чартмаган одам, тарсаки қўйганини ўзи ҳам сезмай қолди.

— Гапир, деяпман!

Ўзини қўлга олиш учун Манзурага шу тарсаки кифоя еди.

— Менгина ўлай... қизингиз... айттолмайман, дадаси...

Гапир, худди бўғиб ташлайман, — Асадбекнинг овози таҳдиидли, бу шунчаки бир пўписага ўхшамас еди.

— Қизингизни бир аҳволда ташлаб кетишиди

Кўриниб турибдики, эркак кишининг аёл кишига муносабати мазкур нутқий вазиятга кўра салбий. Ўзбек аёлининг табиатида итоаткорлик, эрга хурмат туйғуларининг борлиги унинг бу каби қўпол муомалага ҳам сабр қилишига сабаб бўлгани маълум. Шу ўринда фақат аёллар нутқида учрайдиган ундов сўзларнинг қўлланилиши мазкур асарда гендер ўзига хосликлар мазжудлигини кўрсатади. Масалан, “менгина ўлай”ифодаси ўзбек нутқида фақат аёллар томонидан қўлланилади.

Хулоса ўрнида шуни айтиш мумкинки, ўзбек детектив романлари тилини ўрганиш орқали ўзбек тилида гендер фарқланишлар, аёл ва эркакларнинг нутқининг социопрагматик ва гендер ўзига хосликларини аниқлашга эришиш мумкин.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Бавин С. Зарубежный детектив XX века. Книжная палата. Москва, 1991. – С. 206.

2. Рувинский Л.И. Нравственное воспитание личности (монография). МГУ: – М.: 1981. – С. 181; Разин А.В. Нравственный мир человека (монография). 2003;
3. Брентано Ф. О происхождении нравственного познания (монография). Пер.с нем. А.А.Анипко, 2000. – С. 185;
4. Майоров М.О. О нравственности и национальных интересах. Журнал “Международная жизнь”, 2007, №1-2. – С. 4-17;
5. Столович Л. Золотое правило нравственности как общечеловеческая ценность Журнал “Звезда”, 2008, №2, – С. 205-214;
6. Кухарева Е. Нравственно-этическая основа диалога культур. Журнал “Азия и Африка: сегодня”. 2006, №7, – С. 63-66;
7. Жуковский М. Морально-этическое воспитание в американской школе (30-годы XIX века – 90-годы XX века): (монография). – Киев, 2004, – С. 36.
8. Powell Richard. Law today (monography) Longman. –London: 1997. – P. 128;
9. Дробницкий О.Г. Проблемы нравственности. – М.: Наука, 1977, – С. 322;
10. Defoe J. Theory and practice of classic detective fiction / Hofstra University.Greenwood publishing group, 1997.– P. 202.
11. Мирзаев И. Чинсўзэҳтиёжи // “Ўзбекистонадабиётисанъати” газ., 1997 йил 3 январь; Шермуродов Т. Ҳидоятнингмашаққатлийули (“Шайтанат” романидаэътиқодваахлоқталқини) // “Ўзбекистонадабиётисанъати” газ., 1998 йил 30 октябрь; Турдиева К. Шайтонсаройфожиаси // “Миллийтикланиш” газ., 1996 йил 24 декабрь; Улуғова А. “Шайтанат” бозоргачиқди. Ёзувлитохир Малик билансуҳбат // “Ўзбекистонадабиётисанъати” газ., 1996 йил 8 март.
12. Peter Carpenter, Mark. The gangster genre, Shakespearean tragedy, and the Godfather trilogy.–Ontario: York University, 1997. – 209p;
13. Geoff Hamilton, Brian Jones. Encyclopedia of American popular fiction. –New York: an imprint of Infobase Publishing, 2009. – 412p;
14. Messenger, Christian K.. The Godfather and American culture. – Oxford: Oxford University Press, 2003. – 252p;
15. Brown, Edmund. The Journey of Michael Corleone: an analysis of the godfather trilogy. – Central Michigan University, Mount Pleasant, Michigan, March, 2009. – P. 90;
16. Kirby, Nicholas B. Humanizing the gangster: an examination into the character from hawks' to depalma's scarface. – Auburn, Alabama. August 9, 2008. – P. 80;
17. Vaccarello, Jaclyn. The Mafia in America: the media's influence on stereotypes of Italian Americans. – The Florida State university, College of Arts & Sciences, 2008. – P. 46;
18. Gussow, Mel. Mario Puzo, Author Who Made “The Godfather” a World Addiction, Is Dead at 78 // New York Times on the Web, 3 July 1999.
19. Ирисбоев Т.Т. Ҳозирги ўзбек детектив адабиётининг тараққиёт хусусиятлари (Тохир Маликнинг “Шайтанат” асари асосида). Филол.ф.н...дисс. – Т.: 2001. – 157 б.
20. Сулаймонов Ш.С. Ўзбек детектив насри: генезисивати. Филол.ф.н...дисс. – Тошкент, 2002, 151 Б.
21. Ҳакимов М. Ўзбек тилида матннинг прагматик талқини: Филол. фан. докт. ... дисс.– Тошкент, 2001. – Б. 14